
ксэракс
БЕЛАРУСКІ
1
полацак

СЯРЖУК СОКАЛАЎ-ВОЮШ

РАНІЦА РЭСПУБЛІКІ

П'еса, у якой бяруць удзел:

1. МАЛЕНЬКІ.
2. МАЁР.
3. ЯНА.
4. КОПІЯ.
5. ЁГ.
6. БРОНЕТРАНСПАРЦЁР.
7. ДОЎНАР-ЗАПОЛЬСКІ.

Сцэна нагадвае бронетранспарцёр з сярэдзіны ў натуральную велічыню. Павелічальнае шкло перад сцэнай надае яму гігантыцкія памеры і да таго ж паказвае ўсё дагары нагамі. Зараз на сцэне пяць гадзін, пяцьдзесят дзевяць хвілін паводле маскоўскага часу. Ціха, але рэчы прадчуваюць раніцу і ня сьпяць. Нарэшце, немаведама адкуль прысутны ў бронетранспарцёры гадзіньнік-ходзікі з гірамі-шышкамі пачынае шыпець і біць голасам маскоўскіх курантаў. Голас за сцэнай паведамляе час, гучаць гімны СССР і БССР і на хвіліну ўсё змаўкае. Праз хвіліну за сцэнай чуюцца крокі вялікай колькасьці вайскоўцаў пад час урачыстага маршу і на сцэну маршавым крокам выходзіць чалавек у форме маёра невядомай арміі. За сьпіной у яго гітара. Ён спыняецца пасярод сцэны. У гэты самы час крэсла кіроўцы бронетранспарцёра паварочваецца на 180° і зь яго ўстае незвычайна вялікі, а на самой справе Маленькі чалавек. Усе, акрамя яго, ходзяць вайсковым крокам.

МАЛЕНЬКІ. Маёр, я віншую вас з раніцай рэспублікі!

МАЁР. Рады старацца!

МАЛЕНЬКІ. Ну, гэта вы як заўжды.

МАЁР. Такая служба.

МАЛЕНЬКІ. Брава, маёр, брава. Ужо колькі дзесяткаў год чую ад вас гэта: такая служба; і кожны раз вы вымаўляеце гэта па-новаму... Вы што -- яцьвяг?

МАЁР. Крывіч.

МАЛЕНЬКІ. Я так і думаў. Дазвольце ваш браўнінг.

МАЁР. Ха-ха-ха. Клянуся продкамі -- гэта цудоўны жарт.

МАЛЕНЬКІ. Перастаньце сьмяяцца. Зараз сюды прыйдзе Яна.

МАЁР. Так хутка?

МАЛЕНЬКІ. Ваша іронія тут недарэчы. (Пераходзіць на шэпт.) Вы прынесьлі?

МАЁР (таксама шэптам). А вы сумняваліся?
МАЛЕНЬКІ. Давайце.
МАЁР. Толькі ня тут.
МАЛЕНЬКІ. Ну, як хочаце... Я вас ведаю... Гэта усё адно лухта. Нам такое ня трэба... У нас такога тоны... Тысяча тонау... Мільёны...
МАЁР (вынімае з-за пазухі скрутак паперы). Наце!
МАЛЕНЬКІ (бярэ скрутак, нават ня глянуушы на яго). Я ж казау: лухта.

Чуваць крокі вайскоуцау і зьяуляецца Яна.

ЯНА. Я чытала. Добра.
МАЛЕНЬКІ. Давайце сядзем. (Сядае у крэсла кіроуцы.) Кожны павінен ведаць сваё мейца.
ЯНА. Гэта ужо ня сьмешна.
МАЛЕНЬКІ. Маёр, скажыце жарт!
МАЁР. А можна вечарам?

Маленькі сьмяецца.

ЯНА. Ну у вас і гумар... Між іншым, у кнігарню па маёй замове кніжку прывезлі... Пра камп'ютэры.

Маленькі і Маёр сьмяюцца.

МАЛЕНЬКІ. Адзін -- нуль.
МАЁР. Пайшлі забярэм.
МАЛЕНЬКІ. Лухта. Лепш па кубачку кавы.
ЯНА. Добра.

Чуваць крокі і на сцэне зьяуляецца Копія Маленькага у апратцы Маёра. Копія размауляе Ейным голасам.

МАЛЕНЬКІ. Ты хто?
КОПІЯ. Муза.

Маёр моучкі падае ёй гітару.

КОПІЯ (сьпявае). Голас нашых трактароу,
Як песьні салауя.
МАЁР (размахваючы бел-чырвона-белым сьцягам).
Над маім лунае лёсам
Беларусь мая.

Муза працягвае напяваць мелодыю, перабіраючы струны. Маёр стамлёна падае у крэсла на калені да Яе.

МАЛЕНЬКІ. Маёр, напішыце п'есу абсурду, а то пішаце чорт ведае што і наш часопіс не чытаеце.
ЯНА. Мне цяжка вас трымаць.

Маёр ад нечаканасьці голасу над вухам ускоквае і крычыць голасам Маленькага.

МАЁР. А-а-а-а-а-а-!
МАЛЕНЬКІ. Я так і думаў, што слабо.
ЯНА. А я б выпіла кавы.
МАЛЕНЬКІ. Дэфіцыт.
КОПІЯ. Хто крычаў?! Дазвольце я вынесу вашу сьметніцу.
МАЛЕНЬКІ. Вынось.

Копія выносіць сьметніцу.

МАЛЕНЬКІ. Дык што п'еса?
МАЁР. Абсурд не люблю, але дзеля вас зьляпаю.
ЯНА. А што друкуе ваш часопіс?
МАЛЕНЬКІ. Доўнар-Запольскага.
МАЁР. Ну,ну.
МАЛЕНЬКІ. А вы не чытаеце, дык маўчыце. (Да Яе.) Разумееце, нашая літаратура -- гэта сьмех. Як толькі ў дэтэктыве зьяўляецца палкоўнік Пеця, так гэта ўжо не дэтэктыў. (Крычыць.) Я патрабую эўрапэйскага ўзроўню!

Уваходзіць Копія.

КОПІЯ. Ваша сьметніца прапала. Я пастаўлю горшую. Гэта нічога?
МАЛЕНЬКІ. Нічога.
МАЁР. Я ж сказаў: напішу вам п'есу.
ЯНА. Ён напіша.
МАЛЕНЬКІ. І пакіньце, калі ласка, эпічныя формы. Вы ў іх сьпісаліся. Пішыце вершы.
ЯНА. Лірыку.
МАЁР. Мяне ад лірыкі на сон цягне, а ўчора ванітавала.
КОПІЯ. Пашлякі.
МАЛЕНЬКІ. Ты яшчэ тут?
КОПІЯ. Я ваша муза.
МАЁР. Ідзі ты...
КОПІЯ. Дык я пайшла?
МАЛЕНЬКІ. Ну табе ж сказалі.
КОПІЯ. Гуд бай! (Выходзіць.)
ЯНА. Дык што кава?
МАЁР. Кубак паб'еш.
МАЛЕНЬКІ. У добрай літаратуры ўся сіла. Няма ў нас свайго Кафка і Лукаса Карнаха Старэйшага няма. Вось дзе сабака закапаны.
ЯНА. Клас.
МАЁР. Ды напішу я вам п'есу.
МАЛЕНЬКІ. Вазьміце напрыклад Йонеску... Ды вы не чыталі.
МАЁР і ЯНА (у адзін голас). Чыталі.
МАЛЕНЬКІ. Гэта ж, халера, узровень. Ці мы вунь... Доўнар-Запольскага... Пра гэта я ўжо здаецца казаў...

Чуваць вайсковыя крокі. Зьяўляецца Ёг.

ЁГ. Добры дзень у рэспубліцы. Зайшоў проста так, па справе. А вы Доўнар-Запольскага друкуеце па-расейску?
МАЛЕНЬКІ. Ды як вы можаце! Я ў слове Нёман кропачкі над "ё" паставіў... Вядома, па-расейску.

МАЁР (бярэ ў рукі гітару). Горача ў нас у рэспубліцы.
МАЛЕНЬКІ. Вы вазьміце хаця б прыбалтаў.

Ёг вынімае дошку зь цьвікамі і сядае на яе, моўчкі пазіраючы, але ня гледзячы на размоўцаў.

ЯНА. Камп'ютэрызацыя -- гэта рэч.
МАЛЕНЬКІ. Прыбалты вунь куды сіганулі ў літаратуры. Нам хаця б іх дагнаць. Бось мы і друкуем Доўнар-Запольскага... Падставовыя рэчы. Бязь іх -- нікуды. А прадмову напісаць няма каму. Сеў ды напісаў сам. Вось табе і культура.
МАЁР. Няўжо вы ня чуеце як тут горача?

Ёг здымае шапку-аблавуху і апранае чалму.

ЯНА. Цікава, як працуе сёньня кнігарня? Пайшлі глянем.
МАЁР. Спачатку папі кавы і выпадкова разьбі кубачак, тады сходзім.
МАЛЕНЬКІ. А я пра цябе артыкул напісаў.
МАЁР. Ды напішу я вам п'есу... Горача.
ЯНА. Чалавек вунь на цьвіках сядзіць, за Радзіму пакутуе,а ты -- п'есу.
МАЛЕНЬКІ. Мы ўсе на цьвіках сядзім. А вось прыбалты...
МАЁР. Ды напішу я вам п'есу.., Горача.
ЯНА. Без камп'ютэраў мы прапалі. Без камп'ютэраў мы -- нішто.
МАЁР. Ды напішу я вам п'есу... Горача.
МАЛЕНЬКІ. Як хутка мінула раніца. Гэта не эўрапэйскі ўзровень.
ЯНА. Раніцай усе камп'ютэры...
МАЁР. Ды напішу я вам п'есу... Горача.
ЁГ. Давайце стрэлім з нашага бронетранспарцёра.
МАЛЕНЬКІ. Ня трэба. Многія з раніцы яшчэ сьпяць. Гэта не эўрапэйскі ўзровень.
ЯНА. А вось камп'ютэры, гэта -- узровень.
МАЁР. Ды напішу я вам п'есу... Горача.
МАЛЕНЬКІ. Што ж ты адразу не згаджаўся напісаць?
МАЁР. Думаў: пустое. Навошта нам раніцай такая п'еса... Але, калі камп'ютэр і эўрапэйскі ўзровень, ці хаця б як у прыбалтаў, то чаго б не напісаць? Чалавек вунь на цьвіках за Радзіму пакутуе... Ды напішу я вам горача!.. П'есу...
МАЛЕНЬКІ. Ну вось і цудоўна. Тады і пагаворым. Грай, маёр.
МАЁР (да Ёга). Дай пасядзець.
ЁГ. На. (Маёр сядае на цьвікі.) Хто яшчэ не сядзеў за Радзіму?
ЯНА. Доўнар-Запольскі.
МАЛЕНЬКІ. Пайшлі на каву.

Усе, акрамя Маёра, выходзяць шыхтом.

МАЁР. Вось дачакаюся курантаў і бабахну з гарматы. Абы калібр снарадаў падыйшоў. Я ў гэтым разумею. У мяне бацька артылерыстам быў. Так што: добрай вам наступнай раніцы.

I.

Гармата страляе сама. Дым засцілае усё навокал, а калі рассейваецца — на сцэне нікога няма. Чуваць голас дыктара радыё.

ДЫКТАР. Перадаём навіны. Сёньня раніцай на Беларусі адбыўся гарматны стрэл. Ахвяраў і разбурэньняў няма.

Рэклама. Пабітыя кубачкі ад кавы хутка і надзейна склеіць для вас кааператыў БФ-6. Ён жа можа устанавіць вам новыя персанальныя камп'ютэры. Адмысловыя дошкі для ёгаў выпускае менскі трактарны завод. П'есы абсурду на эўрапэйскім, ці хаця б на прыбалтыйскім узроўні ня піша ніхто. Сачыце за нашай рэкламай.

Надвор'е. У рэспубліцы раніцай — горача.

А зараз пад рубрыкай "Раніца рэспублікі" мы прапануем вам перадачу "Дзень за днём". Ля мікрафону дыктар рэспубліканскага радыё Доўнар-Запольскі.

К а н е ц.

ВАЛЯНЬЦІНА АКСАК

ВЫБАР

І храм Узьвіжаньня, й Праабражэньня Спаса
Маленькая, як лялечка, царква --
Сумоўнасьцю душы і дум прыкрасай,
Калі пад сэрца ссыпана жарства.

І ўжо нідзе на сьвеце не знайду я
Ратунку ад прыдуманых багоў,
Бо нават Праўялебную сьвятую
Ты быў забыць з чужынкаю гатоў.

Ня Полацкай, а Кіеўскай Сафіі
Пачуў званоў прынаднае біцьцё...
Я -- у нябыт ці ў вечнасьць -- да стыхіі
Спакусаў боскіх праведнай Марыі,
Ты -- у сягоньня страстнае быцьцё.

1989

ВЕРБНІЦА Ў ВАСІЛЕЎЦАХ*

Ужо засьвяціліся кветкі падбелу
на кволай траве у забытым кар'еры,
і ў гэтым нязвыклым яшчэ інтэр'еры,
у дыме бяроз, цераз ноч загусьцелым,
зяленіва ўе над гняздоўем збуцьвелым
свой німб веснавы.

А горад ашчэрвае пашчу ўсё шырай,
і кружыцца доўга знячэўлены вырай
над месцам, якое ўжо назвы ня мае, --
нашчадак паганскія косткі шпурляе
на вагі, дзе служаць адзінаю гірай
унукі яго.

Падмурак ня кроплены сьветлай вадою,
і новы кар'ер заплывае травою,
і кветкі падбелу, як вогнікі продкаў
успыхнуць якраз нашай сьмерці на ўгодкі
пад домам чужым.

1989

----

* Вёска, якую нядаўна праглынуў Наваполацак.

* * *

Чырвоны ходнік пасярод сьвятлынь-пакою
Расьцяў яго раўнюсенька на часьці.
Адкуты мосенж на мае запясьці,
А на яе -- Хрыстовае прычасьце.

Чырвоны ходнік пасярод сьвятлынь-пакою,
Хадзіць па ім дазволена абраным.
Атрута змовы на маім каханьні,
А на яе -- Хрыстовае прызваньне.

Чырвоны ходнік пасярод сьвятлынь-пакою
Лёг ад мяне і да яе памкнуўся.
Ад мае помсты болей не ратуйся,
Бо ад яе даўно ўжо Бог зьлякнуўся.

1989

* * *

Паўз магілкі мая дарога.
Штодня -- заходам і сьвітаньнем
Твой крыж вітаю адвітальна.
Даруй-даруй! Усё -- ад Бога.

Рука ў жагнаньні стыне строга
Над мейсцам нашага расстаньня.
А наўздагон -- твае маўчаньне.
Не наракай! Усё -- ад Бога.

Самотных дзён у нас нямнога.
Ужо ўзыходзіць знак астральны
Над мейсцам нашага спатканьня.
Прымі-прымі! Мяне -- ад Бога.

1988

ПЕРАД ВЯЛІКАДНЕМ

Панядзелак радзіўся на зломе
Нескаромнага шчырага тыдня.
У Табой ашчасьліўленым доме
Пост вялікі хрысьціўся ў Вялікдзень.

Белым воблачкам раніца зьзяла
У расчэсаных кудзерках жарых,
І аўторак сабой падганяла,
Сераду вызваляла з цяжару.

І чацвер абмываўся блакітам
У купелі вачэй маіх поўных.
Ды вось пятніца нешта панікла,
Не сьпяшала выходзіць за поўняй.

Ля чаканай чырвонай суботы
Яна чорнаю быць не хацела.
Крутануў ты сваім калаўротам --
На нядзелю аж пырскі ляцелі.

I сьцякалі, як сьлёзы з расьпяцьця,
Усёй нядзелі забрудзіўшы твар...
Не пашыла я белае плацьце,
I ўжо ў чорным іду на цьвінтар.

1987

ж ж ж

"... И не проси у Бога ничего".
А.Ахматава

Такая ноч -- чаканай госьцяй,
I ўсцешна мне прымаць яе.
Ні ты, ні я, ні трэці хтосьці
Яе прыход не пераймe.

Мой цень услед за мной ня ходзіць,
Душу ўжо носіць, нейкі птах,
А цела просіць, даўна просіць
Спачыць пад ладанавы пах.

РАЗЬВІТАНЬНЕ З РАДЗІМАЙ

(На матыў аднайменнага паланэза М.Агінскага)

Водсьвет лагодных промняў згас.
Цямрэча зьвіла сіло.
Павевы ветру ў ім зьвінелі ўраз.
Туман рачны --
Прывід начны
На паплавох
Тугім сукном
Над копамі напнуўся.

Зоры трымценьнем срэбных вей
Цямрэчы сіло зьнялі.
Мільёны сьцежак нам Сусьвет ілье.
Ад зьнічак тых
Да коп сівых
Збавеньня сьцяг --
Эфірны шлях
Над намі нахіліўся.

Там, дзе апошні промень згас, --
Нябачных музыкаў хор
З далёкай далі кліча ў высі нас

Паплыць туды,
Дзе цень зямны
З нябесных гор
У вечны сьвет,
Як херувім, памкнуўся.

1989

АЛЕСЬ АРКУШ

ЯГО СУСЬВЕТ

Яго сусьвет нагадваў лёхі,
Дзе ў два бакі шугаў скразьняк,
Дзе выпраменьваў да зьнямогі
Сьляпую чырвань нашчы гляк.

Жарынка кволая трымцела
У гляку -- бытта ў каміне,
І ў лёхах, як дзяньніца, сьпела
Гадзіна, што нябыт скране.

У гляку скразьнякі сьвісталі
І спорна чырвань раздзьмухалі.

АПОШНІ ШЛЯХ

І звер, і птушка ведаюць
свае апошнія шляхі.

Крочыць дзядуля сівы і нямоглы
Шляхам апошнім, шляхам надзеі.
Шлях ад адзінай сьлязіначкі вогкі,
Шлях -- што калісьці зьвялі ліхадзеі.

Сонца і месяц стаяць над крыжамі.
Сум і спагада на зорнай арбіце.
Вось ён, сабор, закіданы глыжамі...
Хоць перад сьмерцю... перакрысьціце.

ВЕТАХ

Зноўку нашыя спадзяваньні,
Як жарынкі, што рушылі ў космас.
Ветах будзе трымацца да раньня,
Распаўсюдзіць таемныя позвы.

Вершалінамі дрэвы ня з намі,
Вершаліны -- паверх таямніц.
Адлятае лістота клінамі
Без гайворанаў і сініц.

Сочыць рухі бяскрылыя ветах,
Распачатыя ўверх кагадзе.
На дагледжаны зорны палетак,
Як насеньне, лістота ўпадзе.

З нізкі вершаў
"Гарадскія варыяцыі"

ЗМРОК

Пах стамлёнага металу,
Шэры воблак, белы дым --
Да бясконцасьці ўздым.

Працы пляміны-лякалы,
За чыгункай горад сьпіць,
Да дзяньніцы -- не будзіць.

Гурт рахманых пацукоў
Скачыць мякка -- без падкоў.
Пах стамлёнага металу --
На крыжах няма цьвікоў.

Сторублёвая купюра
Менш таемная за паца.
Людзі сьпяць -- ім сьніцца праца,
Ды скарыначка на тацы --
Не да "сюра".

Шэры воблак, белы дым:
Я ня буду маладым.
Горад ведае, што кажа,
Бо працўнік сабатажу --
Сьцяг "недремлющий" над ім.

Ўсе газэты нахлусілі,
А чыгункі разнасілі,
Што Радзіму не любіць...
Проста... проста горад сьпіць.

Я ня ведаю у твар
Пацука майго ўтрыманьня --
Нечым бавіцца да раньня,
Недзе гадзіць тратуар.

За мой кошт жыве зладзюга,
Як за добрай, цёплай цёткай.
У маім двары калюга --
Я хаваю ў ёй улёткі.

Пах стамлёнага металу --
Гарадскога поту пах.
Зноўку стомленую Алу
Пачаплялі па слупах.

Ліхтароў сьляпые вочы,
Шэры воблак, белы дым:
Я ня буду маладым.
Чулі, браце, -- не прароча.

Толькі ветах, толькі ветах,
Пазнаю яго па твары,
Ходзіць над усім у кедах
І склікае да пажару.

Ды яго ніхто не чуе --
За чыгункай горад сьпіць,
Да дзяньніцы -- не будзіць.

Мякка скачуць пацукі --
Шум рабіць ім не з рукі.
Маюць блазненскую рацыю:
Ўсе з падковамі -- на працу.

А на дне маёй калюгі
Ціха, брудна ды ня тленна:
Першы промень ад пажару
Ей памножыцца імгненна.

Ну а сёньня -- ноч і горад,
Пацы мякка, мякка скачуць.
Пад падушкай -- кволы сорам,
На падушцы -- жах, няйначай.

Паспрабуй ад ложка збочыць!
Людзі дрыхнуць без аддышкі,
Іх заплюшчаныя вочы --
Пройгрышы ігры на лыжках.

За чыгункай горад сьпіць,
Да дзяньніцы -- не будзіць.

Завітаюць раптам госьці:
Не чуваць палёнай поўсьці.

•МЯСЦОВЫ ЧАС•

ПЕСЬНІ

НАШ ШЛЯХ

Мы робім наш рок --
Моўны, музычны электрашок.
Наш беларускі рух
Нясе адраджэнцкі дух.

Ды не згасьне ў нас сьвятая злосьць,
Покуль мы на гэтым сьвеце ёсьць.
Будзе трэба -- згінем на крыжы,
Толькі б веры зьніч быў здольны жыць.

Мы, усе як адзін,
Адмовілі страх, журбу і спачын,
І гэта наш лёс.
Поруч гайда, хто ідзе ў поўны рост.

ПАПЕРА -- ВАШ СЬЦЯГ

Вы -- пятля на шые, стрэмка ў сэрцах,
Вы нашы мэты ператвараеце у прах,
Вы вельмі нахабныя, вы нам не ў кайф --
Нам надакучыла хадзіць у хамутах.

Вы -- як ланцуг на нашых руках,
Вы -- гаспадар у нашых дамах,
Вы пакідаеце ў дурнях нас,
Вам добра сядзець на вашых мейсцах.

Я не магу абяцаць вам спакой,
Чуеце шум -- гэта прыбой,
Чуеце музыку -- гэта мы,
Хавайцеся па норах, сьмярдзючыя псы.

ГЭЙ! ХТО ДУМАЕ!

Гэй, хто думае так, як і мы,
Чыя словы прабуджаюць вумы,
Хто жадае гэткай гульні:
Гэй! Падыхоць ды глядзі.

Вас бянтэжыць мой яркі выгляд?
Я, прызнацца, гэтаму рад.

Колькі шэрасьці вакол мяне!
Шэры колер засьціць вочы, як сьмерць.

Гэй, хто думае так, як і мы,
Хто ня любіць хмурыя дні,
Старых песень і вузкіх вакон,
Не баіцца стаяць пад дажджом,

Хто жадае нешта сказаць,
Хто ня хоча сем разоў адмяраць,
Хто ня можа болей чакаць --
Прасынайся, хопіць спаць!

І С У С

Расьпяты Ісус на крыжы --
Насіцель сьветлых ідэй,
Як сымбаль вечнай любові
Ён так сьвята верыў у людзей.

Як чорным па белай сьцяне --
Па чыстай ягонай душы
Крывёй расьпісаліся тыя,
Хто страціў свае карані.

Колькі год прайшло з той пары,
А дагэтуль легенда жыва,
А іуды рыхтуюць крыжы
На выпадак з'явы Хрыста.

Хай зьнічы запалюць агні,
Дараваныя нам кабы жыць,
Адраджэньнем сапраўднай любові
Стала музыка вырваных мышц.

СЛОТА

На вуліцы слота, прамоклыя ногі,
Мы раніцай выйшлі з нашай бярлогі,
На вуліцы холад, усе маруць вясною,
А сонца засталася зноў за гарою.

На вуліцы твары панурых людзей --
Начальнік ня будзе карміць іх дзяцей.
На вуліцы гразь, а ў вятрынах туга,
І ходзіць падлеткаў падпіты кагал.

На вуліцы цьвіль малін і прытонаў,
Уласнікі хатніх вінных заводаў.
На вуліцы вочы выдатніц студэнтак --
Замест адзнак бяруць грошы з кліентаў.

На вуліцы сотні рэкламных агней
Гарацъ дзеля простых савецкіх людзей.
Паверце, сябры, нам у гэты раз --
НАВОГУЛ усе вуліцы толькі для вас!

КРУТАЯ РАЗМОВА АБО ЗАБАРОНЕНЫ МІТЫНГ

Вітаньне прыгонныя усходніх начэй,
Шаноўнае мяса трох рэвалюцый,
Праз вастрыё нацыянальных нажэй
Шукаеце праўду ў радках рэзалюцый.

Адзінае братэрства прагніла наскрозь.
На нашых сьцягах плямы чорнай ня зьвесьці.
А у кожнай кватэры грызуць сваю косць --
Галодным народам пакуль не да песень.

Мы блізкімі сталі -- каго ні крані --
У чэргах таўкліся за правам на сьмеласьць,
Нам цемры хапала -- тушылі агні.
Навошта усё: хопіць! мы досыць наеліся!

ВІНЦЭСЬ МУДРОЎ

ЧАС КАМАРА

-- Напішы ж, як ты там, на тым моры, -- настаўляў дзед Базыль свайго ўнука, трыццаціздвухгадовага нежанатага маладзёна.

Унук баднуў галавой, паабяцаўшы гэткім чынам напісаць, і падняў з зямлі напакаваную валізу.

-- Ты гэта вось што... -- старэчыя пальцы ўхапіліся за рукаў, прабеглі па штрыфелях пінжака і, не надумаўшы нічога лепшага, піхнулі за пазуху ўнуку пачак крамнай махоркі.

-- Ды што ты, дзеду... у мяне ж цыгарэты.

-- Бяры, бяры. Закурыш мо калі, мяне, старога, успомніш, -- дзед Базыль закашляўся, таропка змахнуў растайную сьлязіну.

-- Ну, дзеду... Ну што ты... Хутка зноў прыеду, -- унук вінавата азірнуўся на перапоўнены "пазік", ляпнуў дзеда па плячы, маўляў, мацуйся, стары, і подбегам рушыў да аўтобуса.

-- Вось як, без маткі, без бацькі, а вырас... Інстытут скончыў... хату дзеду перакрыў, -- скрозь сьлёзы прамовіў стары і вясковыя жанкі, што стаялі на супынку, спачувальна кіўнулі галовамі.

Чэрвеньская ноч дыхнула водарам бэзу і саладжавым пахам нагрэтага асфальту. Расчыніўшы акно, Янка сеў на падваконьне і з нейкім дзіўным зачараваньнем зірнуў на барвовую, пакрэсьленую асьверамі кранаў, палоску. Там, у самым прадоньні згусьлай барвовасьці плыла, мільгаючы белым сьвятлом, жарынка далёкага самалёта. Хлопец праводзіў яе позіркам і з ціхай радасьцю падумаў, што да водпуску засталося дванаццаць дзён. Мінуць два тыдні, і ён, пераўтварыўшыся ў гэткую ж міргатлівую зорку, паляціць у начным бязмежжы насустрач цёпламу мору. Узрушаны такім пераўтварэньнем, ён правёў даланёй па сьцягну -- ці не знойдзецца дзе цыгарэта і ў тую ж хвіліну згадаў пра дзедаву махорку.

Пяршывы махорачны дым заказытаў у горле. Янка выгаліў вочы, астматычна-доўга кашляў і, кінуўшы недакурак у разнасьцежанае акно, паваліўся на ложак. Колькі часу ён ляжаў незварушна, слухаў начную цішу і шчымлівыя, па-дзіцячы сьветлыя думкі, поўнілі ягоную галаву.

"Усё ж такі паважае мяне Пятровіч , -- кранула Януковыя вусны лагодная ўсьмешка, -- вунь і шыферу дапамог дастаць, і пуцёўку ў прафкоме выбіў. А на пуцёўку тую сама Фановіч мерылася".

Бліснуўшы вачыма, начны летуценьнік закінуў за голаў спрацаваныя рукі (за выхадныя ён перакрыў дзедаву хату шыферам)і неўзабаве пачуў ля вуха дакучлівае камарынае зумканьне. Хлопец ляпнуў сябе поўху, у вухе зазьвінела яшчэ натужлівей,

а камар тым часам заказытаў ля скроні.
Праз паўгадзіны летуценьнік вылез з-пад коўдры, запаліў у пакоі сьвятло і, схапіўшы са стала бібліятэчнага Друона, пачаў шалёна лупіць ім па сьценах, пазначаючы жоўтыя інтэрнацкія шпалеры брудна-чырвонымі плямамі расьціснутых камароў.
На сьвітаньні ён забыўся трывожным кашмарным сном.
Майстар цэху алюмініевага ліцьця Іван Вікенцьевіч Пузік быў таго ранку не ў гуморы. Махнуўшы рукою кранаўшчыцы Зіне, якая па старой звычцы вітала яго званком з верхатуры, майстар спыніўся ля печы Станіслава Бабронка. Сам Бабронак, васемнаццацігадовы абібок з цяжкім лёсам, якога прыслалі ў цэх на перавыхаваньне, ляжаў на скрыне з чэхаславацкай аўтаматыкай і пускаў кольцы тытунёвага дыму.
-- Бабронак, што гэта такое? -- майстар кіўнуў на абліую застылым металам печ.
-- З начной пакінуў, -- падаў голас выхаванец калоніі і падняўся на ногі.
Майстар Пузік зазірнуў у ваграку: печ дыхала пякельнай гарачынёй, а растоплены алюміній пакрываўся ўжо шараю плеўкай.
-- Чаму зьліткі не кідаеш, метал стыне?!
Бабронак узяў у рукі манціроўку, тыцнуў ёю ў паветра, паказваючы некуды ў канец цэха, і з неахвотай пачаў аббіваць застылыя рагі.
Майстар прымружыў вочы: адзіны цэхавы электракар стаяў упоперак праезда, а ля яго, бліскаючы ў неонавым сьвятле вялізным плехам, шчыраваў кіроўца Струк.
-- Што, лысая галава, зноў паламаўся? -- яшчэ здаля крыкнуў Пузік.
-- Зноў, каб яго, -- Струк падняў свой вінавата-замурзаны твар і, азірнуўшыся, сьцішана дадаў: -- Вас тут Фановіч шукала.
Словы тыя гарачай іголкай увайшлі ў сэрца.

Начальнік аддзела навуковай арганізацыі працы сядзела ў Януковым "кабінеце" -- адгароджаным фанерай катуху і, чухаючы за вухам вязальным прутком, гартала зьменны журнал. Муза Андрэеўна Фановіч, жанчына магутнага целаскладу і волатаўскага здароўя, была жывым увасабленьнем грамадзянскай сьмеласьці і прынцыповасьці. Прынамсі, так яе характарызавалі на заводскіх прафсаюзных сходах. Праўда, пры гэтым многія ў душы пасьмейваліся з Музы Андрэеўны, з яе, як казалі, "дэмагагічнага імпэту", але тым, хто ставаў на яе шляху, было потым не да сьмеху. Насупраць Музы Андрэўны, заслаўшы газэцінай закураны ўслон, сядзела кволая дзяўчына, якую Янка бачыў упершыню і якая з невядомай прычыны трымала ў руцэ секундамер.
Не адказаўшы на дабрыдзень, Муза Андрэеўна працяглую хвіліну вывучала пакусаны твар Івана Вікенцьевіча.
-- Вы што, таварыш Пузік, заўсёды спазьняецеся...
-- На чатыры хвіліны, -- цёхнула тым разам дзяўчына і гучна пстрыкнула секундамерам.
Янка прыклаў руку да сэрца...
-- Свае тлумачэньні дадзіце ў пісьмовым выглядзе, а зараз адкажыце, чаму вас зноў не было на семінары эканамічнай

адукацыі? -- Фановіч ускочыла з лавы, абыйшла стол і, дыхнуўшы пахам часныку і парфумы, усутыч падыйшла да майстра.

- Замест таго,каб быць прыкладам у дысцыпліне, вы, таварыш Пузік, яе сьвядома руйнуеце. Гледзячы на вас, кінулі наведваць семінар і маладыя сьпецыялісты. Такім чынам, гэта з вашай, -- Фановіч узрушана патрэсла вязальным прутком, -- з вашай, таварыш Пузік, ініцыятывы, у пятніцу былі сарваныя чарговыя заняткі.

-- Няма часу хадзіць на тыя семінары. Працую на два участкі, з планам завал, -- голас майстра дрыжэў і зрываўся.

-- Час, таварыш Пузік, трэба ўшчыльняць, сьціскаць як спружыну, -- Фановіч звяла растапыраныя пальцы, паказваючы, як трэба сьціскаць спружыну часу.

-- У вас таму і з планам завал, што не прадумана арганізацыя працы. Але мы вам дапаможам, -- у голасе Фановіч пазначыліся лагодныя ноткі.

-- Мой аддзел сумесна з сацыялагічнаю лабараторыяй завода, вырашыў правесьці эксперымент -- дасьледваць работу майстра і выпрацаваць пэўныя рэкамендацыі. Жана, -- Фановіч кіўнула на кволую дзяўчыну, -- наша маладзы сацыёлаг, правядзе сёння хранаметраж вашага працоўнага часу.

"З-за пуцёўкі лютуе", -- эмрочна падумаў майстар і на самыя вочы нацубіў свой дзіравы ад прапалін берэт...

-- Што, Пузік, нарматывы здаеш? -- крыкнуў нехта з тэхнолагаў і вясёлы рогат затушыў на момант натужлівае сыканьне прэсаў. Янка ўтуліў голаў у плечы і паскорыў крок. Усьлед яму, трымаючы ў выцягнутай руцэ секундамер, трухала маладзы сацыёлаг Жана.

-- Што ж, так і будзеце за мною хадзіць? -- не вытрымаў, нарэшце, майстар, калі яны падыходзілі да галоўнага склада.

Замест адказу сацыёлаг пагрозліва пстрыкнула секундамерам.

-- Цяжкая жанчына, -- уголас заэначыў майстар і, пхнуўшы непадатлівыя дзьверы, занурыўся ў вохкі прыцемак заводскага склада.

Аляксандр Карымавіч Якубовіч, знакаміты балака і весялун, стаяў ля шпулі кабелю і, кідаючы дапытлівыя позіркі на столь, запаўняў накладныя.

-- А-а! Янка! Зноў без транспарту? -- потная рука кладаўшчыка сьціснула цэўку рукі. - Што гэта, таварыш Пузік, такі невясёлы? Не інакш, -- кладаўшчык шматзначна пачухаў квадратны кадык, -- вырашалі праблему прэс-астатка?

Янка кісла пасьміхнуўся. Пасля артыкула "Бяссонныя ночы рацыяналізатара", што з'явіўся ў заводскай шматтыражцы, жарт гэты быў на вуснах кожнага стрэчнага.

-- Усё, Карымавіч, завязаў, -- Янка пашукаў вачыма аўтакар.

-- Ды не сьпяшай ты... Як кажуць на Капыльшчыне, -- Якубовіч выцягнуў з кішэні пачак "Мальбара", -- усіх спраў не пераробіш. Ты, дарэчы, анекдот пра мойву чуў?

-- Тс-с-с! -- Янка прыклаў да вуснаў закарузлы палец. -- Нас падслухоўваюць!

-- Хто!? -- чорныя вочкі Якубовіча хваравіта пашырыліся.

-- Фановіч падаслала! -- сацыёлаг Жана стаяла ля стэлажоў з запчасткамі і штосьці рупліва занатоўвала ў паміналь-

ніку.

Кладаўшчык выпусьціў з рук запальнічку, шалёнай віхурай кінуўся да аўтакара. Падагнаўшы транспарт, ён падчапіў скрыню з алюмініевымі зьліткамі, уськінуў наверх сэканомленую бочку салідолу, якім на ўчастку змазвалі прэс-формы, і выехаў на двор.

-- Прайдзісьвет! -- коратка выгукнуў Янка. Азірнуўшы склад і прыхапіўшы з сабою кавалак пяньковай вяроўчыны -- у гаспадарцы прыдасца, майстар рушыў сьледам.

Сонца, па-чэрвеньску пранізлівае і гарачае, глянула з-за аблок, крануўшы сваімі ласкавымі промнямі трапяткое сэрца Янкі. Сонца! Колькі яго будзе там, на далёкім нязнаным Поўдні! Янка ішоў па заводскім двары, а ў вачах ягоных мітусіліся вобліскі нябесна-сініх хваляў, зіхцелі нечаканай бельлю хлапякі марской пены і мяккім, празрыста-бурштынавым сьвятлом сьвяціліся валаскі на стройных нагах прыгажуні, якую ён абавязкова сустрэне. Здавалася, ён чуў яе голас, голас чароўнай незнаёмкі, які звонка і чыста гучаў сярод шуму прыбоя.

-- Таварыш Пудзік! -- дробны цокат туфлікаў за сьпінаю вярнуў летуценьніка да жыцьця. -- Вы не маглі б ісьці павольней? -- сацыёлаг парывіста дыхала, а металічная цыкада ў яе руцэ стракацела, лічачы працоўныя хвіліны.

-- Добры ў вас хранометр, -- заўважыў майстар.

-- Японскі, -- гукнула ў адказ сацыёлаг, спатыкаючыся на выбоях цэментавай падлогі.

-- Японскі? Вы былі ў Японіі?

-- Ды не, гэта дзядуля...

-- А ён у вас што... -- майстар энергічна паторгаў локцямі, -- спартовец?

Жана акінула майстра зневажальным поглядам і ледзь чутна прамовіла: -- Мой дзядуля філосаф.

-- А-а! Крадзе, значыцца, рацыянальнае зерне, -- няўдала пажартаваў Янка, і, кінуўшы неакрэсьленае: -- Памыю рукі, --зьнік неўзабаве за пашарпанымі дзьвярыма курылкі. Жана засекла час. Выцягнуўшы з сумкі нарматыўны даведнік, яна пачала размашыста гартаць старонкі, шукаючы графу "Асабістыя патрэбы".

Янка тым часам разнасьцежыў акно. Да зямлі было метраў восем. З дапамогаю Бабронка, які тырчэў у курылцы, ён прывязаў вяроўку да батарэі і, папляваўшы на далоні, пачаў спуск. Усе, хто быў той хвіляй на заводскім двары, здзіўлена назіралі, як майстар Пузік з ліцейнага боўтаўся паміж небам і зямлёй.

-- Ты што, звар'яцеў? -- грымнуў нечы вясёлы голас.

-- Звар'яцееш... з гэтым хрэнаметражом, -- буркнуў майстар і, скокнуўшы на зямлю, стрымгалоў пабег на ўчастак.

Час, змарнаваны на асабістыя патрэбы, блізіўся да месячнай нормы. Хронаметрыстка Жана стаяла ля пашарпаных дзьвярэй і кідала падазроныя позіркі на рабацяг, што выходзілі з курылкі. Яна ўглядалася ў суровыя, кранутыя лёгкім пярэпалахам твары, але ні ў адным з іх не знаходзіла нават далёкай падабізны да блазнаватага і, як ёй падавалася, крыху дурнаватага твару Пузіка. Натоўп практыкантаў-пэтэвушнікаў шчыльным кальцом атачаў сацыёлага. Кудлатыя, у аднолькавых чорных камбінезонах, яны нагадвалі чарцянят, ды і

жарцікі, якімі яны частавалі дзяўчыну, былі годныя хіба што самога Люцынара. Шчокі дзявочыя гарэлі як апараныя. Жане карцела зьбегчы, зьбегчы ад гэтых мурзатых чарцей, ад іхняга вар'яцкага рогату. І яна напэўна збегла б, каб не тая стрэмка непакою, якая балюча вярэдзіла сэрца: "Што з ім, чаму ён не выходзіць?" Жане прыгадалася сьмерць Кацярыны Вялікай, на памяць ёй прыйшлі вусьцішныя кадры тэлевізійнага дэтэктыва, на якіх агент заходніх спецслужб спрабаваў засіліцца ў прыбіральні, і галавакружная, да млосьці жахлівая здагадка начной маланкай высьветліла сьвядомасьць -- "Вяроўка! Так-так... пяньковая вяроўчына, якую ён прыхапіў са склада. Навошта яму вяроўка?" Развітальная ўсьмешка Пузіка, мурзатыя твары пэтэвушнікаў, нязграбная літара "М" на дзьвярах курылкі -- усё змяшалася ўваччу, ператварылася ў адну вялікую размытую пляму.

-- Таварышы! З майстрам Пудзікам штосьці здарылася! Гадзіну таму ён пайшоў мыць рукі... -- дрыжачы палец дзяўчыны паказаў на пашарпаныя дзьверы, -- і назад не вярнуўся!

Пэтэвушнікі паехалі з рогату і сярод гэтага гвалту і зыку чуйнае вуха Жаны ўлавіла голас самаго Пузіка. Майстар бег па цэху, роспачна махаў рукамі, лаяў нейкага Бабронка.

Скупая, густа замяшаная на тушы, сьлязінка зьбегла па дзявочай шчацэ і, пакінуўшы на ёй завілы сьлед, упала на цэферблат секундамера.

Насупраць прозьвішча Бабронка майстар вывеў лічбу "35" і зірнуў на гадзіннік. Трэба было сьпяшацца -- пасьля зьмены яны ўсім цэхам вырашылі пайсьці ў кіно. "Ці пойдзе кранаўшчыца Зіна?" -- думка гэтая не давала пакою, і Янка, аблашчыўшы позіркам газэтную выцінку з раскладам авіярэйсаў (ляжала пад шклом), рашуча падхапіўся на ногі.

-- Што, зямеля, працуеш? -- начальнік цэха Кім Пятровіч Жук, ці папросту Пятровіч, як звалі яго рабочыя, цяжкою хадою ўвайшоў у "кабінет".

-- Як з планам?

-- Ды як... Зноў Бабронак... -- Янка ляпнуў далнёй па зьменнаму журналу. 35 фланцаў за зьмену. І гэта пры норме 120. Не ведаю, што і рабіць з гэтым "выхаванцам".

-- Ты мне лепш скажы, што з табою рабіць? -- зьнянацку перабіў Пятровіч і, грымнуўшы ўслонам, сеў насупраць. -- Толькі што ад дырэктара... Там на цябе прыйшла дакладная аж на пяці старонках. Руйнуеш дысцыпліну... Зрываеш палітычныя мерапрыемствы, -- начальнік узьняў на майстра стамлёныя вочы, -- давёў да істэрыкі дачку адказнага работніка...

Да горла падступіў камяк, і Янка адчуў раптам, што дыхае ўпоравень з цяжкімі ўздыхамі молата, што ажываў пасьля кароткай перазьменкі. "Дзесяць гадоў у гарачым цэху... Зацямненьне ў лёгкіх... І на табе, руйную дысцыпліну..."

-- Не трэба тае пуцёўкі. Няхай едзе, адпачывае, -- ціха прамовіў майстар і, ня ведаючы, за што зачапіць дрыготкія рукі, выцягнуў пачак дзедавай махоркі.

Праз колькі хвілін, скруціўшы з газэтнай выцінкі, што ляжала пад шклом, тоўстыя самакруткі, майстар з начальнікам напоўнілі катух шызым махорачным дымам.

-- Гэтую бабу абыходзь за кіламетр. Яе сам дырэктар баіцца, -- сказаўшы так, Пятровіч бліснуў сьлязістым вокам

і летуценна патрос галавой: -- Не, віцебская махра была лепш.

Тлела цыгарка. Зьнікалі, ператвараліся ў попел газэтныя радкі авіярэйсаў. Спачатку зьнік "Адлер", потым падыйшла чарга "Менска", а чырвоная рыска, якая іх падкрэслівала, набывала, перад тым, як згарэць, атрутна зялёны колер. Янка зацягнуўся пяршывым дымам і, каб падтрымаць размову, безуважна прамовіў: -- Ад камароў дапамагае.

-- Лютуе камарэча, ноччу няма паратунку. Але нічога, -- майстар адчуў на сваім плечуку цяжкую руку Пятровіча, -- перажывём!

-- Перажывём, -- кіўнуў той і, пляснуўшы па карку, забіў набрынялага крывёй камара.

ж ж ж

Праз два тыдні, у апошні дзень гарачага і пыльнага чэрвеня, Янка Пузік прыехаў у родную вёску. Ён вылез з тлумнага "пазіка", удыхнуў на поўныя грудзі паветра і замер на мейсцы: дзед Базыль стаяў на супынку, акурат там, дзе яны разьвіталіся ў мінулы раз, з-пад рукі глядзеў на аўтобус. "Як ведаў, што прыеду", -- падумаў расчулены ўнук і ў душы падзячыў Фановіч, якая паехала замест яго ў Сочы.

+ ЛЯВОН БАРШЧЭЎСКІ +

БАЙКА ПРА (БЛІЗКУЮ?) БУДУЧЫНЮ

Надыдзе час: аціхнуць гвалт і крык,
Мы разьбярэмся ў зваленым у кучу
І ўспомнім, як кідаўся злосны Бык
На бел-чырвона-белую анучу.

Мы ўспомнім, як усьцешна нам было
І вусьцішна на гэтай вось карыдзе,
Бо злосьцю сківіцы Быку зьвяло --
І сьмех, і грэх...
Мы ўспомнім, час надыдзе.

Адно каб не забавіцца ў гульні;
Надыдзе час -- з Быком зрабіць сур'ёзна:
Падкорму не даваць яму ані
І ў клетку ўзяць загнаць, пакуль не позна...

Убачыць экспанат каштоўны наш
І цёткі прыйдуць, і дзядзькі, і дзеткі.
І будзе панаваць ажыятаж
У наваколльлі гэтай самай клеткі!

Надыдзе час, і, можа, ўцяміць Бык:
То быў Штандар Сьвяты, а неануча --
Адно каб толькі цяміць ён прывык...
А новы час надыдзе немінуча!

СХОД НАЙВЫШЭЙШАЙ РАДЫ

"... Ён разважае, хоча нешта ўзважыць..."
-- Сьпляжыць!

"... А той вылазіць, нешта прапануе..."
-- Маць такую!..

"... А гэты кажа: дзеці недзе гінуць..."
-- Сьгінуць!

"... А гэны на наш розум спадзяецца..."
-- Хай заткнецца!

"... Таму карціць свой нос усюды ўплішчыць..."
-- Зьнішчыць!

"... А гэты во -- пра могілкі ды труны..."
-- Гнаць з трыбуны!

"... Але ж мы ўсё-такі якаясь рада..."
-- Ня н-н-нада!

А ТОЙ, ХТО СЁНЬНЯ...

... А той, хто сёньня пры пасадзе, --
Падданы у яе адной.
Народаўладзьдзе... ах! народаўладзьдзе --
Ён ведае інтэрас свой.

... А той, хто сёньня пры акладзе:
Ён верыць толькі ў гаманец
Ах! у прыгожанькім абкладзе.
Тут -- і пачатак, і канец
Яго турбот -- такі во сьпец...

... А той, хто сёньня пры парадзе,
Надзеўшы ліпавы медаль --
Ах! па "народаў бацькі" ўладзе
Сумуе -- цьвёрдай, нібы сталь:
Ёй прысьвячае пастараль.

... А той, хто сёньня пры наглядзе
За кожным (хто ня так дурны)
Ах! з радасьцю якою сядзе
За зграбны кулямёт ручны
І без вайны,
 І без вайны...

* * *

Вось і ўсё.
 Дзень прайшоў недарэчна,
 між "заўсёды" і "ўчора",
Нібы ўспышка
 між доўгімі хвілямі цемры й сьвятла.
Як на полі,
 вясною зассушлівай жорстка знявечаным
Дзірване, лемяшом
 па жывому пасечаным.
Там -- мяжа,
 што глыбокай і чорна-жалобнай разорай
Між табою і мною --
 крычы не крычы --
 пралягла.
Боль не ціхне... не сьціхне --
 і што б там ні сталася потым.
Дзе ратунак? --
 Шукацьму дарэмна... А што я, урэшце,
 магу?

В.

Калатні мітусьліва-бязладнае
вечна зняволены,
У летуценьнях і мроях
сваіх запаволены --
І салёным, і горкім
увесь абліваюся потам,
І зрываюся з мейсца,
і ў роспачы дзікай бягу.
Унутры адчуваньні жывыя
дарэшты здранцьвелі, замёрлі,
Толькі жылкі ля скроняў пульсуюць,
пульсуюць, нібы астравы.
У вачах непраглядна, няведама
чым запарушана.
Крыкнуць хочацца --
голас ня слухае здушаны,
Рукі роспач
учэпіста мне сашчапляе на горле,
Хоць бягу і бягу я
кудысьці на злом галавы.

Уладзімір Арлоў

"СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО" АБО АДЗІН У ТРОХ ІПАСТАСЯХ

(Нататкі няўдзячнага вучня)

Пачну з запозненага шкадаваньня.

Лёсу было заўгодна, каб аднаго разу мы засталіся сам-насам на цэлыя паўтары гадзіны. Здарылася гэта на пачатку 70-х гадоў у ліфце, што зламаўся акурат паміж пятым і шостым паверхамі галоўнага корпусу нашай alma mater, дзе месьціцца родны гістарычны факультэт. Якое інтэрв'ю я ўзяў бы ў свайго візаві, каб той выпадак мог паўтарыцца! А тады... Тады, не ацаніўшы гістарычнасьці гэтых хвілін, я замест інтэрв'ю з усёй легкадумнасьцю інфантыльнага дваццацігадовага бэйбуса чытаў зборнік фантастычных апавяданьняў Рэя Брэдберы.

Зрэшты, дзеля ісьціны трэба зазначыць, што, апрача інфантыльнасьці, тут не апошнюю ролю адыграла і франдазёрства. За колькі дзён да сустрэчы ў ліфце у нас на факультэце адбыўся гэтак званы ленінскі залік "Рашэнні ХХІУ з'езду КПСС -- у жыцьцё!", дзе высьветлілася, што маімі ўлюбёнымі пісьменьнікамі былі тады Рэй Брэдберы і Роберт Шэклі. Уражаная такімі неартадаксальнымі літаратурнымі сімпатыямі, да таго ж выказанымі па-беларуску (на той час з Беларускага дзяржаўнага універсітэта паўсюль, апрача філфака, беларускую мову ўжо даўно і пасьпяхова выкаранілі), камісія з прадстаўнікоў партбюро і камітэта камсамолу вырашыла, што дапамагчы ў такім выпадку можа толькі актыўнае чытаньне грамадска-палітычнай літаратуры і абавязковая падпіска на папулярны часопіс "Комсомольская жизнь".

Папярэдні абзац -- толькі штрых да партрэту таго часу і ніякім чынам не спроба самаапраўданьня. У зламаным ліфце я моўчкі праседзеў паўтары гадзіны з прафесарам Лаўрэньцем Абэцэдарскім. Ці даруе мне калі-небудзь такую злачынную непрадбачлівасьць муза гісторыі Кліо? Са сьціплаю надзеяю заслужыць яе дараваньне і бяруся за гэтыя нататкі. Тым больш, што імя іх героя апошнім часам усё часьцей мільгае ў друку, гучыць з тэлеэкранаў і даносіцца з радыёпрыймальнікаў. Аднак пры ўсім пры тым ці шмат мы ведаем пра чалавека, які два дзесяцігодзьдзі, па сутнасьці, быў заканадаўцам у гісторыі Беларусі і якому ў гэтай гісторыі, бясспрэчна, трэба вызначыць адпаведнае мейсца?

З энцыклапедый можна даведацца небагата. Нарадзіўся ў 1916 годзе ў Горках. Скончыў гістарычны факультэт БДУ. З 1950 да 1958 года ўзначальваў там кафедру гісторыі СССР,

з 1958 да 1975 -- гісторыі БССР. Член-карэспандэнт Акадэміі педагагічных навук СССР. Дапытліваму юнаку, які палезе ў старыя падшыўкі, сярод фразаў пра "глыбокае валоданьне марксісцкай метадалёгіяй", "камсамольскі гарт і жыцьцё на крайняй мяжы намаганьняў" і іншага слоўнага шалупіньня, можа, пашчасьціць знайсьці і яшчэ сякія-такія драбніцы. Напрыклад, высьветліць , што дзейнасьць Л.С.Абэцэдарскага "цесна звязана з Беларускім дзяржаўным унівэрсітэтам з 1937 г." ("Звязда, 8 ліпеня 1975 г.). Або з замілаваньнем прачытаць, як пачыналася ў Оршы, яшчэ да унівэрсітэцкай вучобы працоўнае жыцьцё будучага сьветача нашай гістарычнай навукі. "Які гэта быў палымяны важак піянераў, завадатар усіх карысных спраў піянерыі 30-х гадоў!" ("Народная асьвета", 1976 г., № 7.)

Абэцэдарскі быў шматгранная асобаю. Адданыя вучні і пасьлядоўнікі Лаўрэнція Сямёнавіча нязьменна называлі яго не толькі вялікім вучоным-дасьледчыкам, але яшчэ і выдатным педагогам, грамадскім дзеячам. Так бы мовіць, адзіным у трох іпастасях.

I

> Як дасьледчыку Абэцэдарскаму Л.С. уласьцівы навуковая добрасумленнасьць, сьмеласьць у пастаноўцы і вырашэньні складанейшых навуковых праблем. Непрымірымы да малейшай фальсіфікацыі гісторыі беларускага народа, Абэцэдарскі ў кожнае са сваіх дасьледаваньняў уносіць бальшавіцкую страснасьць і партыйную прынцыповасьць.
>
> З газэт.

Чалавек неабазнаны, выцягнуўшы ў бібліяграфічным каталозе скрыначку з адпаведнымі літарамі, будзе ўражаны колькасьцю картак з прозьвішчам Абэцэдарскі. Праўда, хутка выявіцца, што яго пяру належаць толькі тры працы, якія можна аднесьці да навуковых, -- "Барацьба ўкраінскага і беларускага народаў за ўз'яднанне з Расіяй у сярэдзіне XVII века", "Белорусы в Москве XVII в." і "Белоруссия и Россия. Очерки русско-белорусских связей второй половины XV-XVII вв.". Усё астатняе -- бясконцыя перавыданьні напісанага ім у сааўтарстве школьнага падручніка па гісторыі БССР.

У трох вышэйназваных кніжках, асабліва ў другой і трэцяй, сабраны каштоўныя гістарычныя матэрыялы, у прыватнасьці, пра дзейнасьць у Маскові беларускіх перасяленцаў, якія прынесьлі з сабой невядомыя рускім мастацкія прыёмы, перадавую тэхналёгію шматлікіх рамёстваў, якія аздобілі сваёй разьбой Каломенскі палац цара Аляксея Міхайлавіча і Смаленскі сабор былога Новадзявочага манастыра, пакінулі шэдэўры ў Збройнай, Залатой і Срэбнай палатах, друкавалі кнігі, склалі трупу першага ў Расіі прыдворнага тэатра. Праўда, Абэцэдарскі звычай маўчыць, што ў мностве выпадкаў беларусы траплялі ў Маскоўскую дзяржаву зусім не па сваёй волі, а прыкладна так,

як II 060 сялян, якіх у 1563 годзе пагналі па зімовых дарогах на ўсход з захопленага Іванам Грозным Полацака пасьля ўчыненай там крывавай разьні.

Доктар гістарычных навук А.П.Грыцкевіч, якому калісьці давялося слухаць лекцыі Абэцэдарскага на вячэрнім адзьдзяленьні БДУ, прыгадвае, што той любіў паўтараць: "Гісторык павінен умець знаходзіць факты для сваёй канцэпцыі". Па першай частцы гэтай сентэнцыі прэтэнзій да Лаўрэнцыя Сямёнавіча, бадай, няма. Але вучонага вызначае не ўменьне зьбіраць і падбіраць факты, а якраз канцэпцыя. Ці меў Абэцэдарскі с в а ю канцэпцыю гісторыі Беларусі? Адказ на гэтае пытаньне дае яго выдадзеная ў 1968 годзе брашура пад не над пісьменнаю назваю "У святле неабвержных фактаў". (Хіба не ўсе факты -- неабвержныя? Зрэшты, калі згадаць сталінскае "прынцыпы важней за факты", -- не ўсе.)

"Ворагі міру і прагрэсу -- ідэолагі імперыялізму ўсімі сродкамі імкнуцца падарваць веру працоўных у ідэі навуковага камунізму, у непазьбежнасьць яго перамогі", -- палохае Абэцэдарскі ў першых абзацах. Замежных дасьледчыкаў гісторыі Беларусі, якім зьбіраецца даць адпор, ён, чамусьці не падаючы ніводнага прозьвішча, называе "былымі гітлераўскімі паслугачамі" або, у лепшым разе, "наймітамі амерыканскіх і заходнегерманскіх імперыялістаў", а іх працы -- "беспадстаўнымі паклёпніцкімі выдумкамі" і "зламыснай хлусьнёй". Знаёмая тэрміналёгія.

У брашуры, якую нас, студэнтаў гістарычнага факультэта, змушалі штудзіраваць і канспектаваць нароўні з працамі класікаў, робіцца спроба насуперак сапраўды неабвержным фактам давесьці, што беларусы да 1919 года не мелі сваёй дзяржаўнасьці. Адмаўляючы беларусам у праве на дзяржаўнасьць у Вялікім княстве Літоўскім, якое пачало складвацца на беларускіх землях, большую частку насельніцтва якога ў другой палове ХУІ--канцы ХУШ стагодзьдзяў складалі беларусы, дзяржаўнай мовай якога чатырыста гадоў была беларуская, Абэцэдарскі салідарызаваўся з нацыяналістычнымі польскімі і літоўскімі гісторыкамі, якія прыніжалі нацыянальную годнасьць беларускага народа акурат такім самым чынам.

Шмат намаганьняў паклаў Абэцэдарскі і на тое, каб выкрыць самыя цяжкія грахі уніяцтва, якое "фальсіфікатары" насьмельваюцца называць народнай рэлігіяй беларусаў. Тут няма магчымасьці спыніцца на гэтым прынцыповым пытаньні больш падрабязна, адзначым толькі, што уніяты (у адрозьненьне ад каталікаў і праваслаўных) карысталіся беларускай мовай у набажэнстве і кнігадрукаваньні і што, паводле падлікаў А.П. Грыцкевіча, да уніятаў у канцы ХУШ стагодзьдзя належала больш за 75 працэнтаў насельніцтва Беларусі.

У разьдзеле "Беларусы і Расія" Абэцэдарскі старанна падкрэсьлівае станоўчыя асьпекты "уз'яднаньня" Беларусі з Расіяй у канцы ХУШ стагодзьдзя. Бяру гэтае слова ў двукосьсе, бо да таго часу Беларусь у складзе Расійскай імперыі ніколі не была, а значыцца, трэба казаць не пра ўз'яднаньне, а пра далучэньне. Аб "навуковай добрасумленнасьці" аўтара брашуры і ягонай "непрымірымасьці да малейшай фальсіфікацыі гісторыі беларускага народа" красамоўна сьведчыць і такі прыклад. "Пасьля ўз'яднаньня з Расіяй, -- пераконвае нас

Лаўрэньцій Сямёнавіч, -- у Беларусі быў зьнішчаны рэлігійны і аслаблены нацыянальны прыгнёт". Аднак пра якую ліквідацыю рэлігійнага прыгнёту можна казаць, калі толькі 6,5 працэнтаў жыхароў Беларусі было тады праваслаўнымі, а абсалютную большасьць беларусаў царскі ўрад з-пад палкі, з крывёю і рэпрэсіямі пачаў пераганяць у праваслаўе, аб чым з абурэньнем пісаў "Колокол" Герцэна. Што да аслабленьня нацыянальга прыгнёту, дык гэта таксама міф. Большасьць польскіх і апалячаных феадалаў прысягнулі Кацярыне II і захавалі свае ўладаньні і прыгонных, да таго ж царыца, а затым яе сын Павел I падаравалі рускім памешчыкам у далучаных беларускіх губернях 208 тысяч душ мужчынскага полу, г. зн. фактычна столькі ж сем'яў або мільён чалавек -- 1/4 частку насельніцтва. Дарэчы тут згадаць выказаную Энгельсам у яго працы "Знешняя палітыка рускага царызму" думку пра падступнасьць расійскага ўраду, які зусім не зьбіраўся вызваляць беларускага селяніна, дадаўшы да ранейшага прыгнёту яшчэ і свой.

Адметна, што на 110 старонках сваёй брашуры Абэцэдарскі нідзе (калі не лічыць дзвюх спасылак, датычных утварэньня класавай дзяржавы ўвогуле) не спасылаецца на К.Маркса і Ф.Энгельса. А між тым класікі марксізму, асабліва Энгельс, глыбока вывучалі гісторыю Беларусі і пакінулі шэраг грунтоўных прац, дзе разглядалі беларусаў як самастойны народ, падкрэсьлівалі такую важную асаблівасьць яго фармаваньня, як адсутнасьць 300-гадовага татара-мангольскага прыгнёту, выкрывалі захопніцкую палітыку Расіі ў дачыненьні да суседніх краін і народаў. Спасылак на класікаў няма з вельмі простае прычыны: Абэцэдарскі разыходзіўся з імі ў ацэнцы практычна ўсіх прынцыповых праблем нашай гісторыі. Энгельс у "Знешняй палітыцы рускага царызму" і Маркс у працы "Сьценька Разін" глядзелі на Вялікае княства Літоўскае як на славянскую дзяржаву. Энгельс адзначаў, што уніяты на Беларусі ў ХУШ стагодзьдзі даўно звыкліся са сваім становішчам і ніякага рэлігійнага прыгнёту не адчувалі. Класікі марксізму, вядома, не лічылі "уз'яднаньнем" і вынік грабежніцкіх падзелаў Рэчы Паспалітай, якія Расія -- як мы памятаем, жандар Эўропы -- ажыцьцявіла разам з Прусіяй і Аўстрыяй.

Такім чынам, разгледжаная брашурка Абэцэдарскага -- тыповы атрутны плод з узгадаванага сталіншчынай магутнага дрэва вульгарызатарскай псеўдагісторыі. На яго разложыстых галінах і цяпер сьпеюць плады і салодка пяюць птушкі. Прадстаўнікі гэтай "гісторыі" заўсёды служылі тым, хто пры ўладзе. Называючы сябе марксістамі, яны замоўчваюць непрыдатныя ім працы Маркса, Энгельса і Леніна. Яны цудоўна засвоілі зноў запанавалае ў 30-я гады (калі сталінскае кіраўніцтва вярнулася да імперскай палітыкі і ў дачыненьні да народаў нашай краіны, і на міжнароднай арэне) імперскае мысьленьне з адпаведным падыходам да гістарычных з'яў, паводле якога ўся знешняя палітыка рускіх цароў, як і сто гадоў таму, абвяшчаецца прагрэсіўнай, захопы называюцца "уз'яднаньнямі" ці "добраахвотнымі ўваходжаньнямі", праваслаўе разглядаецца як нешта значна больш перадавое за каталіцызм, уніяцтва і любыя іншыя канфесіі... Не, невыпадкова "неабвержныя факты" разам са "сваёй" канцэпцыяй зноў тэрмінова спатрэбіліся, калі коль-

кі гадоў таму пачуліся першыя незадушаныя галасы пра неабходнасьць вяртаньня народу яго сапраўднай гісторыі. У 1987 годзе фальсіфікатарская пісаніна Абэцэдарскага, якая зневажае наш нацыянальны гонар, была ў кампаніі з іншымі творамі прыблізна такога самага гатунку, тэрмінова перавыдадзена ў сумна вядомым зборніку пад двухсэнсоўнаю назваю "Дары данайцаў". (Памятаеце, як данайцы падаравалі абаронцам Троі свайго драўлянага каня?)

З такой самай "страснасьцю" і "прынцыповасьцю" напісаны і школьны падручнік па гісторыі БССР, які практычна ў нязьменным выглядзе (калі не лічыць апошніх параграфаў, дзе ўслаўляюцца рашэньні чарговых гістарычных з'ездаў і новыя заваёвы развітага сацыялізму) вытрымаў больш як дзесятак выданьняў. Выступаючы на IX з'ездзе пісьменьнікаў Беларусі, наш вядомы празаік У.М.Дамашэвіч, які і ў самыя змрочныя гады застою меў мужнасьць адстойваць праўду, сказаў, што такі ўбогі, нецікавы і хлусьлівы падручнік хутчэй выхавае для роднай зямлі не патрыётаў, а антыпатрыётаў.

Камусьці здаецца, што гучыць занадта катэгарычна? Тады разгорнем адзінаццатае выданне "Гісторыі БССР" і зазірнем, напрыклад, у храналагічную табліцу з абавязковымі для запамінаньня датамі. Дарэмна мы будзем шукаць тут гады першых летапісных згадак пра Полацак, Віцебск, Тураў, што адлічваюць ужо другое тысячагодзьдзе сваёй гісторыі. Марнымі будуць пошукі даты Грунвальдскае бітвы, пасьля якой пяць стагодзьдзяў не ступала на беларускія землі нага ўзброенага немца. Не знойдзем даты не толькі паўстаньня Тадэвуша Касьцюшкі, але нават нацыянальна-вызвалечага паўстаньня 1863--1864 гадоў. Вядома, школьнікі найперш павінны запомніць іншыя даты: прыняцьця Канстытуцыі БССР 1937 года, усіх пяцігодак, шчодрых узнагароджваньняў брэжнеўскай "эпохі"... На перыяд з 1917 года прыпадае 33 даты, на папярэдняе тысячагодзьдзе -- 27...

Мала гэтых аргументаў? Тады паспрабуйма з падручніка даведацца хоць што-небудзь пра Рагвалода і Рагнеду, Ефрасіньню Полацкую і Давыда Гарадзенскага, пра Вітаўта Вялікага і Міколу Гусоўскага, пра Льва Сапегу, Канстаньціна Астрожскага, Тадэвуша Касьцюшку, Антона Трусава, Івана Луцкевіча... Пералік імёнаў гістарычных асоб -- дзяржаўных дзеячаў, ваяводаў, асьветнікаў, рэвалюцыянераў, без якіх немагчыма ўявіць наша сапраўднае мінулае і пра якіх сучасны падручнік маўчыць, можна працягваць доўга. Затое школьнік даведаецца, што "суцэльная калектывізацыя стварыла неабходныя ўмовы для ліквідацыі апошняга і самага шматлікага эксплуататарскага класа -- кулацтва. Раскулачваньне ажыцьцяўлялі самі бядняцка-серадняцкія масы". Як адбывалася гэтая народная драма, якую сёй-той дагэтуль абвяшчае перамогай, найлепей паказаў у сваёй апошняй аповесьці "Аблава" Васіль Быкаў. Жорны сталінскага генацыду зьнішчылі каля двух мільёнаў беларусаў, а аўтары падручніка прапануюць школьніку параграф пра "бліскучы росквіт культуры беларускага народа" у 30-я гады, "які з'явіўся вынікам пасьлядоўнага ажыцьцяўленьня ленінскай нацыянальнай палітыкі Камуністычнай партыі". Гартаеш старонкі і міжволі ловіш сябе на чаканьні: вось зараз лагодна глянуць на цябе добрыя і ясныя вочы бацькі народаў. А яшчэ

згадваецца плакат з нядаўняй мастацкай выставы: фаліянт з назваю "Гісторыя Беларусі" і пячатка на ім "Совершенно секретно".

У 1950-м, калі трыццацічатырохгадовы Л.С.Абэцэдарскі ўжо загадваў кафедрай, беларускі гісторык М.М.Улашчык ужо трэці раз у сваім жыцьці глядзеў на сьвет праз турэмныя краты і калючы лагерны дрот. Латарэя? Возьмем іншы час — той, калі брывастаму праўдыру ледзь не штотыдзень чаплялі новую ўзнагароду. Наклейваюцца ярлыкі на М.І.Ермаловіча, выключаюць з ліку аўтараў кнігі "З глыбіні вякоў" В.П.Грыцкевіча, цяжка дыхаць А.П.Грыцкевічу, М.А.Ткачову, Г.А.Каханоўскаму, іншым сумленным гісторыкам. Абэцэдарскі піша закрытыя рэцэнзіі і водгукі для ЦК. Зноў латарэя?

Сістэма ніколі не любіла сачыненьняў на вольныя тэмы. Яна любіць дыктоўкі. Абэцэдарскі не рабіў у гэтых дыктоўках памылак.

У аўтара славутых "Непрычасаных думак" Станіслава Ежы Леца ёсць афарызм: "Аваладаў навукай, але не апладатварыў яе". У дадзеным выпадку неабходна дадаць: не толькі не апладатварыў, але і заразіў брыдкай хваробай, якая пакуль што слаба паддаецца лячэньню.

На заканчэньне знаёмства з першай іпастасьсю нашага героя зробім адну агаворку. Не трэба ствараць у сваім уяўленьні вобраз нейкага "Дон Кіхота"-навадварот" і спісваць усе, далікатна кажучы, грахі нашай гістарычнай навукі на Абэцэдарскага. Ваяўніча настаўіўшы дзіды, пршпорваючы сваіх расінантаў у атаку на спробы аднавіць гістарычную праўду побач з ім імчаліся іншыя. М.І.Ермаловіч успамінае, як колішні дырэктар Інстытута гісторыі АН БССР І.М.Ігнаценка ў 1974 годзе бэсьціў яго за "спробу аднавіць даўно адкінутую нашай савецкай гістарычнай навукай тэорыю аб беларускай дзяржаўнасьці ў Вялікім княстве Літоўскім", а доктар гістарычных навук З.Ю.Капыскі на пасяджэньні Вучонага савета таго ж інстытута патрабаваў звярнуцца ў ЦК з мэтаю забараніць Міколу Іванавічу друкавацца. ("Студэнцкая думка", 1989 г., № 4). Спіс "рыцараў" можна доўжыць, але гэтым разам гаворка пра Л.С.Абэцэдарскага.

2

> Усе свае веды, сілы і энергію, свой вялікі вопыт і выдатны талент Абэцэдарскі Л.С. аддае справе навучаньня і выхаваньня маладога пакаленьня, пакаленьня будаўнікоў камунізму.
>
> З газэт.

Да гэтага эпіграфа варта далучыць вытрымку з таго самага газэтнага артыкула: "З 1949 г. Абэцэдарскі чытае на гістарычным факультэце БДУ распрацаваны ім курс гісторыі БССР, сьпецкурсы, кіруе сьпецсемінарамі. Яго глыбокія па зьместу, арыгінальныя па форме лекцыі выклікаюць у студэнтаў выключную цікавасьць, прымушаюць іх думаць, імкнуцца да творчасьці..."

Сёе-тое з гэтага -- сьвятая праўда. Ну, скажам, наконт арыгінальнасьці. Хіба не арыгінальна для доктара гістарычных навук называць са сваёй прафесарскай кафедры асьветніцу XII стагодзьдзя Ефрасіньню Полацкую цемрашалкаю, а нацыянальнага героя Беларусі Кастуся Каліноўскага -- нацыянальным ідалам? Недаспадобы былі Лаўрэньцію Сямёнавічу і "нацдэмаўцы тыпу Язэпа Лёсіка" (рэпрэсаванага акадэміка, аўтара падручнікаў, па якіх вучыліся пісаць мільёны беларусаў), якія ў часы "так званай беларусізацыі" мелі, маўляў, нахабства адвечныя і зразумелыя беларусам словы замяняюць на штучныя і няўцямныя. (Напрыклад, адвечнае беларускае слова "перпендыкуляр" -- на "простастаўнік".)

Была арыгінальнасьць і іншага гатунку. Памятаю, як трымцелі мае слабанэрвовыя аднакурсьніцы, калі, ваяўніча выставіўшы наперад бараду і пабліскваючы бялкамі вачэй, маэстра імкліва заходзіў у аўдыторыю і пачынаў лекцыю. Любога з нас ён мог падняць з месца раптоўным пытаньнем. Сам па сабе гэты педагагічны прыём пярэчаньняў не выклікаў, вось толькі няправільны адказ (нярэдка проста ад боязі і разгубленасьці) прафесар зазвычай каментаваў зьняважлівай рэплікай, а то і парадаю памыць вушы.

У свой час на гістарычным факультэце вучыўся сын "беларускага" Берыі -- Лаўрэньція Цанавы; нашчадак ката нібыта заяўляўся на экзамены з аўчаркаю і, навязаўшы яе побач са сталом экзаменатара, пачынаў рыхтавацца да адказу. Цяпер ужо цяжка высьветліць, ці здаваў Цанава-малодшы іспыты Абэцэдарскаму і, калі здаваў, як той трымаўся ў кампаніі ваўкарэза. Затое сотні выпускнікоў БДУ памятаюць яго паводзіны на экзаменах у 70-я гады. Напрыклад -- букет ружаў, купленых зімою на дарагія студэнцкія рублі і на заліку выкінутых прафесарам у вакно на той падставе, што ён -- "не карова". А колькі зьняваг мусілі выслухоўваць ад барадатага маэстра тыя, хто таксама адважыўся запусьціць бараду! Вырашальную ролю ў атрыманьні заліка ці добрай адзнакі -- а значыць, і ў атрыманьні стыпендыі -- вельмі часта адыгрывала веданьне, якую руку падняў Уладзімір Ільіч на помніку каля Дома ўраду ("кароннае" пытаньне выдатнага педагога) або гатоўнасьць студэнта зьбегаць у краму па гарбату з лімонамі ці задаволіць якую іншую прыхамаць выхаваценя маладога пакаленьня будаўнікоў камунізму. Такая арыгінальнасьць у гады гэтак званага застою была досыць тыповаю -- той, хто аддана служыў уладзе, у якасьці ўзнагароды меў і права беспакарана пазьдзеквацца з залежных ад яго людзей. Абэцэдарскі карыстаўся гэтым правам, якое мала чым адрозьнівалася ад права Цанавы-малодшага навязваць свайго ваўкарэза, з вялікай ахвотаю.

Быў перыяд, калі ён чытаў лекцыі і прымаў экзамены па-беларуску. Нам тыя часіны здаваліся ўжо амаль што міфалагічнымі. Студэнт-гісторык, які насьмельваўся ў наш час адказваць шаноўнаму Лаўрэньцію Сямёнавічу на роднай мове, зазвычай чуў з'едліва-пагрозьлівае: "Так вы хотите сказать, что знаете белорусский язык?", пасля чаго ніхто не мог гарантаваць, што рызыкоўная спроба скончыцца пасьпяхова.

Ну так, мы атрымлівалі на яго лекцыях пэўныя гістарычныя зьвесткі, але сапраўднае мінулае Беларусі спасьцігалі не дзякуючы, а насуперак свайму педагогу -- найперш праз кнігі

Уладзіміра Караткевіча, якога Абэцэдарскі настолькі не паважаў, што нават не ўключыў у сваім падручніку ў пералік вядомых беларускіх пісьменьнікаў.

Дык ці быў ён выдатным педагогам, "які падрыхтаваў буйны атрад высокакваліфікаваных сьпецыялістаў і вучоных"? Мяркуйце самі. Вось як павучалі дасьледчыка беларускай культуры сярэднявечча М.Прашковіча аспіранты БДУ В.Люкевіч і Я.Трашчонак у артыкуле пад характэрнаю назваю "Истине вопреки" ("Советская Белоруссия", 22 лютага 1966 г.): "Вопреки истине Н.Прашкович пытается доказать, что ... Великое княжество Литовское было белорусско-украинским государством". (Цяпер права беларусаў на дзяржаўнасьць у Вялікім княстве прызнаў на старонках "Звязды" нават вядомы сваімі аглабельнымі рэцэнзіямі сьпецыяліст па этнаграфіі савецкага перыяда, а заадно і па ўсіх іншых гістарычных перыядах і праблемах А.Залескі.) І далей: "Н.Прашкович с апломбом поучает, что уния имела и положительное значение... могла бы содействовать выработке национального сознания, патриотизма, борьбе за народный язык". Сёння мы можам толькі ўдакладніць выснову, якую Прашковіч у свой час не меў магчымасьці сфармуляваць больш канкрэтна: "не могла бы содействовать", а — актыўна садзейнічала.

Умеў, умеў Лаўрэньцій Сямёнавіч знайсьці і выхаваць сабе паплечнікаў і пасьлядоўнікаў. Адкрыем маленькую таямніцу: эпіграфы да разьдзелаў гэтых нататак належаць пяру М.П.Баранавай і Н.Г.Паўлавай — сааўтараў Абэцэдарскага па школьнай "Гісторыі БССР".

3

Сваё прызваньне Абэцэдарскі Л.С. разумее ў самым шырокім сэньсе — ён не толькі вучоны, педагог, але і актыўны грамадскі дзеяч.

З газэт.

Як мы памятаем, яго жыцьцё і дзейнасьць зьвязаны з БДУ не з якога-небудзь іншага, а менавіта з 1937 года. Напэўна, гэта выпадковае супадзеньне. Праўда, ёсьць у грамадскай дзейнасьці Абэцэдарскага адзін штрых, які ў маёй памяці адклаўся недзе побач з той страшнай датай. Нябожчык М.М.Улашчык, доктар гістарычных навук, вядомы не толькі ў нашай краіне археограф, публікатар і каментатар беларуска-літоўскіх летапісаў, апавядаў мне, як, даведаўшыся пра яго намер пераехаць на працу з Масквы ў Менск, Абэцэдарскі даверна папярэдзіў: "Памятай, Мікола, дасье на цябе ляжыць у мяне ў сейфе". Факт могуць пацьвердзіць блізкія Мікалая Мікалаевіча. Сястра вучонага В.М.Улашчык казала пра гэта ў Доме літаратара на прэм'еры пасьмяротнай братавай кнігі "Была такая вёска".

Найбольшае разгарненьне грамадская дзейнасьць Абэцэдарскага набыла ў першай палове 70-х гадоў. Для Беларусі, як і для нашай суседкі Украіны, гэтыя гады, апрача ўсяго іншага, былі часам паляваньня на ведзьмаў. Адпаведная служба, абапі-

раючыся на шырокі, так бы мовіць, нештатны актыў, заўзята шукала, выкрывала, ляпіла ярлыкі і "обезвреживала" тых, хто быў супраць брэжнеўска-суслаўскіх тэорый паскоранага зьліцьця нацый і стварэньня "новай этнічнай супольнасьці". Водгульле гэтага змаганьня даносілася і да нас, тагачасных студэнтаў. "Ветэраны вайны і працы" бэсьцілі ў газэтах аповесьць Вольгі Іпатавай "Прадыслава", прысьвечаную Ефрасіньні Полацкай. Надоўга зьнікалі ўзятыя пачытаць сім-тым з факультэцкіх камсамольскіх актывістаў нумары бяскрыўднага, але беларускамоўнага машынапіснага часопіса "Мілавіца", які мы з сябрамі пачалі выдаваць у 1974 годзе.

Адбываліся і падзеі больш трывожныя.

На адной сустрэчы з чытачамі давялося выслухаць кінутае беларускай інтэлігенцыі абвінавачваньне: ніхто, маўляў, не выступаў у тыя гады супраць татальнага абалваньваньня і падману, супраць дратаваньня мовы і гістарычнай памяці народа, ніхто за свае перакананьні не пацярпеў, не разьвітаўся з цёплым крэслам.

Гэта няпраўда. Гадамі не друкаваліся Уладзіміра Караткевіча. У Гародні білі вокны Васілю Быкаву. У 1972 годзе загінуў пры нявысьветленых да канца абставінах мастак Лявон Баразна. У 1974-м у Менску выкрылі "нацыяналістычную арганізацыю". Пачаліся выклікі, сходы, выключэньні з партыі. Шмат каму паказалі на дзьверы. Навуковы супрацоўнік акадэмічнага Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору З.С.Пазняк мусіў перакваліфікавацца ў фатографы, кандыдат філасофіі М.І.Прашковіч — у грузчыкі. Кандыдат гістарычных навук археолаг М.М.Чарняўскі паўтара года грузіў у мастацка-вытворчым камбінаце цэмент, зьбіваў і грунтаваў шчыты пад наглядную агітацыю, з якіх абвешаны зоркамі і ордэнамі "верны ленінец" на кожным гарадскім скрыжаваньні паведамляў нам: "Верной дорогой идёте, товарищи!" Толькі праз пяць гадоў Міхась Міхайлавіч упершыню ў жыцьці выпадкова пабачыў чалавека, поплеч з якім каваў крамолу ў "нацыяналістычным падпольлі".

Цікава, што ў нас, у адрозьненьне ад Украіны, "нацыяналістаў" тады не саджалі. Думаю, у пэўных сфэрах існавала думка, што магчымасьць нацыянальнага адраджэньня на Беларусі ўжо канчаткова ліквідаваная, а таму дзейнасьць "нацыяналістаў" не ўяўляе вялікай небясьпекі. Сёй-той цяпер яўна шкадуе, што памыліўся: трэба было саджаць.

Але якое дачыненьне мела да ўсяго гэтага — да ганеньняў на інтэлігенцыю, пагромных рэцэнзій на літаратурныя творы — грамадская дзейнасьць Абэцэдарскага? Калі не самае непасрэднае, дык, безумоўна, вялікае. Ён быў у той час, па сутнасьці, прыдворным гісторыкам. Ужо згадвалася, што ён пісаў закрытыя рэцэнзіі і агляды для партыйнага кіраўніцтва. Ягоная думка магла вырашыць лёс кнігі, фільма. Вучоных-гуманітарыяў, якія прыносілі свае рукапісы ў выдавецтвы ці ў рэдакцыі, тады часта сустракалі пытаньнем: "А як на гэта паглядзіць Абэцэдарскі?"

Постаць Абэцэдарскага адразу паўстае ўваччу, калі чытаеш матэрыялы XIII пленума ЦК КПБ (красвік 1974 г.), які разгледзеў пытаньне "Аб далейшым павышэньні дзейснасьці ідэйна-палітычнай работы ў сьвятле рашэньняў XXIV сэ'езда КПСС". З даклада

няцяжка зразумець, як меркавалася павышаць гэтую дзейснасьць: "Перад наяўнасьцю такіх маштабных задач асабліва вострым! становяцца пытаньні партыйнай адказнасьці вучонага, выразнасьці яго сьветапоглядных, класава-палітычных пазіцый. Аб гэтым даводзіцца напамінаць у сувязі з тым, што у некаторых публікацыях, у тым ліку аб народных паэмах "Энеіда навыварат" і "Тарас на Парнасе", у работах аб Ефрасіньні Полацкай, Сматрыцкім, Зізаніі праявіліся адгалоскі пазакласавага аб'ектывізму, ідэалізацыі асобных багасловаў, як выдатных асьветнікаў". Затым ішла крытыка адзьдзяленьня грамадскіх навук АН БССР, якое "санкцыянуе правядзеньне мерапрыемстваў, не задумваючыся над іх магчымымі негатыўнымі вынікамі, як гэта мела мейсца з сімпозіумам, які намячаўся па праблеме этнагенезу беларусаў..." ("Звязда", 30 красавіка 1974 г.) Цікава пашукаць адказ на пытаньне: чаму так занепакоіў гэты сімпозіум шаноўнага П.М.Машэрава, які выступаў з дакладам? Якіх негатыўных вынікаў чакала кіраўніцтва рэспублікі ад навуковай размовы пра паходжаньне беларусаў? (Сімпозіум, безумоўна, забаранілі.) І, дарэчы, якога Зізанія меў на ўвазе дакладчык, сьцвярджаючы, што багаслоў не можа быць асьветнікам? Зізаніяў жа было двое: пісьменьнік-палеміст, прапаведнік Стафан і педагог, царкоўны дзеяч, перакладчык Лаўрэн. Дзейнасьць абодвух багасловаў артадаксальная царква ацаніла высока: погляды Лаўрэна Зізанія былі абвешчаныя ерэтычнымі, а яго брат за выдадзены ў 1595 годзе ў Вільні "Катэхізіс" быў пазбаўлены духоўнага сану і адлучаны ад царквы. Зрэшты, пра недаравальна лёгкі багаж гістарычных ведаў шмат якіх высокапастаўленых асобаў мы цудоўна ведаем. (На шчасце, сёньня хоць ужо не трэба даводзіць ім, што Скарына і Будны не былі беларускімі буржуазнымі нацыяналістамі -- поступ відавочны!) Абэцэдарскі і кампанія карысталіся гэтай гістарычнай непісьменнасьцю і, між іншым, -- пэўна ж, незнарок -- дыскрэдытавалі ў вачох інтэлігенцыі тых, хто чытаў падрыхтаваныя імі даклады.

Ці не назіраем мы нешта падобнае і цяпер?

Грамадская дзейнасьць вучонага (а гісторыка і пагатоў) вызначаецца яго навуковай пазіцыяй. Калі слова "навуковая" у дадзеным выпадку вымагае прыдомку "анты", тое ж самае адбываецца і са словам "грамадская".

ж ж ж

Год сьмерці Л.С.Абэцэдарскага -- 1975. Падпісаны на самым высокім узроўні некралог паведамляў: "Памёр вялікі вучоны, педагог, выдатны чалавек, чулы і добразычлівы таварыш, прынцыповы камуніст".

Пасьля некалькіх маіх артыкулаў пра нашу гістарычную сьвядомасьць (ці, дакладней, несьвядомасьць), са старонак рэспубліканскага друку пачуліся галасы апанентаў. Асабліва абураліся некаторыя чытачы "Настаўніцкай газеты". Аргументаў не хапала, а таму аўтара абвінавацілі ў "зневажаньні памяці свайго настаўніка нябожчыка Л.С.Абэцэдарскага". Пра нябожчыкаў -- толькі добрае. Але мне бліжэй да душы парада, пакінутая старажытнымі рымлянамі: "*Aut bene, aut veritas* -- Або добра, або -- праўду".

Грамадскі прысуд такім, як Абэцэдарскі, вынес у сваім рамане "Гульня ў бісер" Герман Гесэ: "Вучоны, які з трыбуны, з кафедры ці ў сваіх працах сьвядома абвяшчае няпраўду, сьвядома падтрымлівае ману і фальш, не толькі грашыць супраць галоўных арганічных законаў, ён яшчэ... нясе страшэнную шкоду сваёй нацыі, ён забруджвае яе паветра і зямлю, ежу і ваду, атручвае мысленьне і законы і падтрымлівае ўсе злыя сілы, якія пагражаюць зьнішчыць яго нацыю".